Instytut Zachodni
Institute for Western Affairs

Z ARCHIWUM
INSTYTUTU ZACHODNIEGO

Nr 47
11.12.2025

Niemieckie obwieszczenia z pierwszych tygodni okupacji w Poznaniu

Bogumił Rudawski

Tuż po zakończeniu wojny przekazana została do Instytutu Zachodniego oryginalna niemiecka teczka zatytułowana „Öffentliche Bekanntmachungen" (Obwieszczenia publiczne). Odnaleźć w niej można 36 różnego rodzaju obwieszczeń władz okupacyjnych. Pod względem chronologicznym najwcześniejsze z nich pochodzi z 14 września, a najpóźniejsze z 22 listopada 1939 r., obejmują one zatem okres pierwszych tygodni okupacji niemieckiej w Poznaniu. Zbiór ten jest niejednolity, niekiedy wręcz przypadkowy, ale stanowi ważne źródło do dziejów początków okupacji w Wielkopolsce.

Teczka przez cały okres wojny znajdowała się prawdopodobnie w Elektrowni Miejskiej w Poznaniu, na co wskazują zachowane na pojedynczych dokumentach pieczątki. Obwieszczenia są w dobrym stanie; można założyć, że te konkretne egzemplarze nie były, zgodnie z pierwotnym celem, wywieszane w miejscach publicznych, tylko przechowywane w tej teczce. Na niektórych egzemplarzach widnieje, obok pieczątki przedsiębiorstwa i dziś zupełnie nieczytelnej parafki, adnotacja w j. niemieckim: „Zum Aushg" (Zum Aushang) lub w j. polskim: „Wywiesić". Obecnie teczka wchodzi w skład zasobu archiwalnego IZ pod sygn. IZ Dok. I-171. Dokładniejsza analiza dokumentacji pozwala nam wyróżnić kilka tematów.

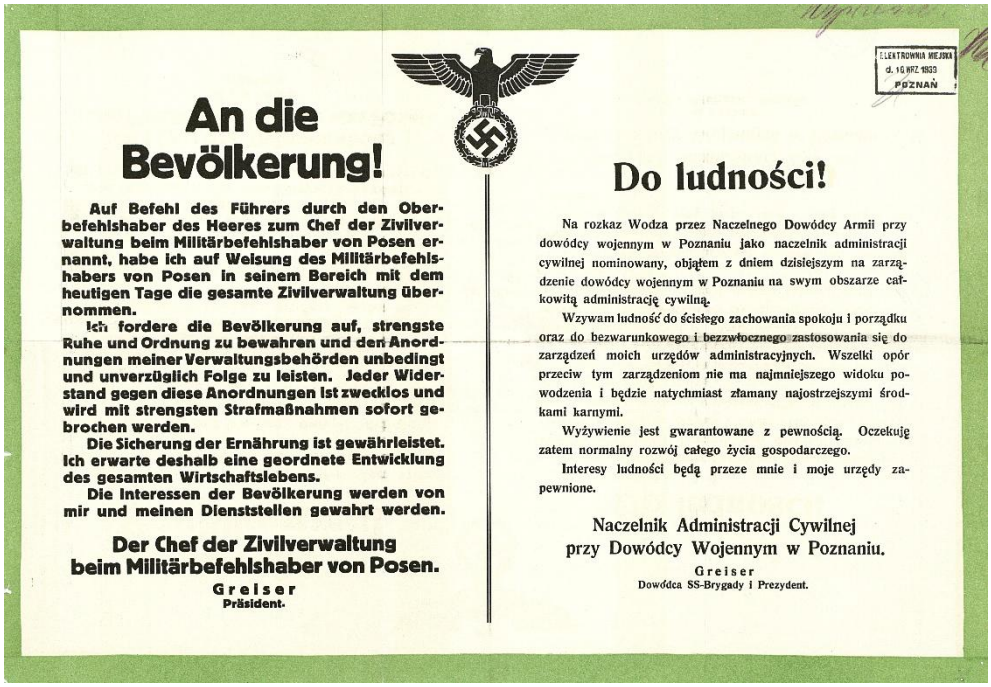
Redakcja:
Bogumił Rudawski

Korekta:
Hanna Różanek

Instytut Zachodni
im. Z. Wojciechowskiego
ul. Mostowa 27A
61-854 Poznań

tel. (+48) 61 85 27 691
izpozpl@iz.poznan.pl
www.iz.poznan.pl

Niewątpliwe jednym z ważniejszych przechowywanych w teczce dokumentów jest dwujęzyczna odezwa Artura Greisera „An die Bevölkerung!/ Do ludności!", w której informuje on o objęciu administracji cywilnej przy dowództwie wojskowym w Poznaniu i okręgu poznańskim. Greiser pod groźbą kar wzywa do zachowania spokoju oraz stosowania się do jego poleceń. SS-Brigadeführer Greiser, w latach 1934-1939 prezydent Senatu Wolnego Miasta Gdańsk, oficjalnie został szefem zarządu cywilnego 14 września 1939 r. 26 października 1939 r., wraz ze zniesieniem zarządu wojskowego i wprowadzeniem administracji cywilnej, został on namiestnikiem Rzeszy i gauleiterem w „Okręgu Rzeszy Poznań" (*Reichsgau Posen*), który od stycznia 1940 r. do końca okupacji nosił nazwę „Okręg Rzeszy Kraj Warty" (*Reichstagu Wartheland*).

ELEKTROWNIA MIEJSKA
d. 16 WRZ. 1939
POZNAŃ

An die Bevölkerung!

Auf Befehl des Führers durch den Oberbefehlshaber des Heeres zum Chef der Zivilverwaltung beim Militärbefehlshaber von Posen ernannt, habe ich auf Weisung des Militärbefehlshabers von Posen in seinem Bereich mit dem heutigen Tage die gesamte Zivilverwaltung übernommen.

Ich fordere die Bevölkerung auf, strengste Ruhe und Ordnung zu bewahren und den Anordnungen meiner Verwaltungsbehörden unbedingt und unverzüglich Folge zu leisten. Jeder Widerstand gegen diese Anordnungen ist zwecklos und wird mit strengsten Strafmaßnahmen sofort gebrochen werden.

Die Sicherung der Ernährung ist gewährleistet. Ich erwarte deshalb eine geordnete Entwicklung des gesamten Wirtschaftslebens.

Die Interessen der Bevölkerung werden von mir und meinen Dienststellen gewahrt werden.

Der Chef der Zivilverwaltung beim Militärbefehlshaber von Posen.

Greiser
Präsident.

Do ludności!

Na rozkaz Wodza przez Naczelnego Dowódcy Armii przy dowódcy wojennym w Poznaniu jako naczelnik administracji cywilnej nominowany, objąłem z dniem dzisiejszym na zarządzenie dowódcy wojennym w Poznaniu na swym obszarze całkowitą administrację cywilną.

Wzywam ludność do ścisłego zachowania spokoju i porządku oraz do bezwarunkowego i bezzwłocznego zastosowania się do zarządzeń moich urzędów administracyjnych. Wszelki opór przeciw tym zarządzeniom nie ma najmniejszego widoku powodzenia i będzie natychmiast złamany najostrzejszymi środkami karnymi.

Wyżywienie jest gwarantowane z pewnością. Oczekuję zatem normalny rozwój całego życia gospodarczego.

Interesy ludności będą przeze mnie i moje urzędy zapewnione.

Naczelnik Administracji Cywilnej
przy Dowódcy Wojennym w Poznaniu.

Greiser
Dowódca SS-Brygady i Prezydent.

Fot. 1. Przejęcie władzy cywilnej przy zarządzie wojskowym. Odezwa Greisera.

Z urzędu Szefa Administracji Cywilnej pochodzą trzy dokumenty: 1) Rozporządzenie o obrocie pieniężnym (14.09.1939 r.); 2) Rozporządzenie dla instytucji kredytowych (15.09.1939 r.) oraz 3) Rozporządzenie o zakazie handlu złotem i o zajęciu złota (22.09.1939 r.). W myśl tego pierwszego rozporządzenia Greiser wprowadził markę niemiecką jako jedyną legalną walutę na podległym mu obszarze oraz ustanowił sztywny kurs przeliczeniowy: 1 marka niemiecka =

2 złote polskie. Z kolei na mocy ostatniego z wymienionych rozporządzeń Niemcy skonfiskowali złoto na terenie poznańskiego okręgu wojskowego, należące do obywateli polskich. Greiser informuje tam o działalności oddziałów ochrony dewizowej (*Devisenschutzkommando*), które rabowały złoto, pieniądze i kosztowne przedmioty ze skrytek bankowych.

Trzy ogłoszenia wydane zostały także przez władze wojskowe. I tak, z 15 września 1939 r. pochodzi odezwa komendanta wojskowego miasta Poznań generała Maximiliana von Schenckendorffa o zwiększeniu liczby zakładników w związku z oddaniem dzień wcześniej strzału do niemieckiego żołnierza.

An die Bevölkerung der Stadt Posen!

Trotz meiner Warnung ist am 14. September aus der Bevölkerung auf einen Wehrmachtsangehörigen geschossen worden.

Die Zahl der Geiseln wird daher erhöht.

Ich warne letztmalig und eindringlich vor Wiederholungen. Sie gefährden das Leben der aus Eurer Mitte gestellten Geiseln.

Ich werde rücksichtslos durchgreifen.

Posen, den 15. September 1939.

Der Kommandant der Stadt Posen
von Schenckendorff
Generalleutnant.

Do ludności miasta Posen!

Wbrew mego ostrzeżenia strzelono dnia 14 września do żołnierza niemieckiego.

Liczba zakładników polskich podwyższa się z tego powodu. Ostrzegam poraz ostatni i jak najenergiczniej przed powtórkami. Takie zamachy zagrażają życiu zakładników, wziętych z waszego grona.

W przyszłości postąpię z całą stanowczością.

Posen, dnia 15 września 1939.

Komendant Wojskowy miasta Posen
von Schenckendorff
General Dowodzący.

Fot. 2. Odezwa komendanta wojskowego miasta dotycząca zakładników.

Z tą samą datą von Schenckendorff opublikował obwieszczenie, w którym wprowadzono na terenie Poznania godzinę policyjną od 19.00 wieczorem do 6.00 rano, a także zlikwidowano polską straż obywatelską. Z 18 października 1939 r. pochodzi ogłoszenie dowódcy okręgu wojskowego w Poznaniu generała Alfreda von Vollarda-Bockleburga o bezwzględnym zakazie noszenia polskich mundurów, części umundurowania lub wyposażenia „byłej armii polskiej".

Jednolitą pod względem tematycznym grupę stanowią obwieszczenia „sądu do spraw wyjątkowych" (*Sondergericht*), informujące o wykonanych na Polakach wyrokach śmierci. Pierwsze z nich, datowane na 28 września 1939 r., informuje o egzekucji Jana Głuchowskiego, oskarżonego o morderstwo Niemca i zdradę stanu. Ostatnie z 10 listopada 1939 r. obwieszcza śmierć trzech mężczyzn skazanych „za ciężką zdradę stanu, popełnioną z bronią".

Der Dorfschulze Jan Gluchowski aus Kokoschken, Kr. Gnesen, ist durch rechtskräftiges Urteil des Sondergerichts bei dem Militärbefehlshaber von Posen vom 27. September 1939 wegen Mordes, begangen an dem Volksdeutschen Otto Mier, und wegen schweren Landfriedensbruchs zum Tode verurteilt worden.
Das Urteil ist heute vollstreckt worden.
Posen, den 28. September 1939.

Der Leiter der Anklagebehörde
bei dem Sondergericht
beim Militärbefehlshaber von Posen.

Sołtys Jan Głuchowski z miejscowości Kokoschken, powiatu gnieźnieńskiego, został na mocy prawomocnego wyroku Sądu dla spraw wyjątkowych w Posen z dnia 27 września 1939 r. za morderstwo, dokonane na osobie Niemca Otto Mier oraz za zdradę stanu skazany na śmierć.
Wyrok wykonano w dniu dzisiejszym.
Posen, dnia 28 września 1939.

Sąd dla spraw wyjątkowych
przy Dowódcy Wojskowym Posen.

Der Arbeiter Franz Kominowski aus Schwarzenau,
der Arbeiter Stefan Stasinski aus Steinhof,
der Arbeiter Franz Anioleck aus Steinhof,
sind durch rechtskräftiges Urteil des Sondergerichts in Posen vom 7. November 1939, wegen schweren Landfriedensbruchs, begangen mit Waffen, zum Tode verurteilt worden.
Das Urteil ist heute vollstreckt worden.
Posen, den 10. November 1939.

Der Leiter der Anklagebehörde
bei dem Sondergericht in Posen.

Robotnik Franz Kominowski z Czerniewo,
rob. Stefan Stasinski z Scalowo
i rob. Franz Anioleck z Scalowo
zostali na mocy prawomocnego wyroku Sądu dla spraw wyjątkowych w Posen z dnia 7 listopada 1939 r. za ciężką zdradę stanu, popełnioną z bronią, skazani na śmierć.
Wyroki wykonane zostały w dniu dzisiejszym.
Posen, dnia 10. listopada 1939.

Sąd dla spraw wyjątkowych
w Posen.

Fot. 3. Dwa obwieszczenia Sądu Specjalnego w Poznaniu.

Do te grupy zaliczyć można ogłoszenie o wykonaniu 23 września 1939 r. na Leszku Kwaszewskim kary śmierci za posiadane broni. Wyrok wykonany został przez „Sąd Wojskowy" (*Feldkriegsgericht*). Ogółem dysponujemy siedmioma dokumentami tego rodzaju.

Najliczniejszą grupę stanowią dokumenty opublikowane przez Gerharda Schefflera, od 14 września 1939 r. niemieckiego komisarza miasta (*Stadtkommissar*), a do 26 października tego roku – po ustanowieniu okupacyjnej administracji cywilnej – komisarycznego burmistrza miasta (*Bürgermeister*). Obwieszczenia te dotyczą różnych spraw, w dużej mierze spraw meldunkowych, mieszkaniowych oraz gospodarczych. W pierwszych z nich pod względem chronologicznym (19.09.1939 r.) Scheffler wzywał „wszystkie osoby, które schroniły się z terenów zajętych przez wojska niemieckie do miasta Poznania" do obowiązkowej rejestracji w jednym z trzech wskazanych punktów. Z kolei obwieszczeniem z 23 września 1939 r. nakazał doprowadzenie do miejskich rzeźni bydła.

Der Chef der Zivilverwaltung
beim Militärbefehlshaber Posen
Der Stadtkommissar der Stadt Posen

Szef administracji cywilnej
przy Dowódcy Wojskowym Posen.
Komisarz miasta Posen.

ELEKTROWNIA MIEJSKA
d. 23 WRZ 1939
POZNAŃ

Bekanntmachung

Es wird hiermit bekanntgegeben, daß alle Viehhälter und Viehzüchter berechtigt sind, schlachtreifes Vieh zum Schlacht- und Viehhof der Stadt Posen zu treiben auch dann, wenn die Ausgangsstelle außerhalb des Stadtgebietes Posen liegt.

Posen, den 23. September 1939.

Der Stadtkommissar

Obwieszczenie

Niniejszym podaje się do wiadomości, że wszelkie osoby posiadające bydło oraz wszyscy hodowcy bydła uprawnieni są doprowadzić dojrzałe do uboju bydło do Rzeźni i Targowiska miasta Posen, i to również wtedy, jeżeli bydło doprowadza się z poza obrębu miasta Posen.

Posen, 23 września 1939 r.

Komisarz miasta

Buchdruckerei u. Verlagsanstalt Concordia A.G. Posen

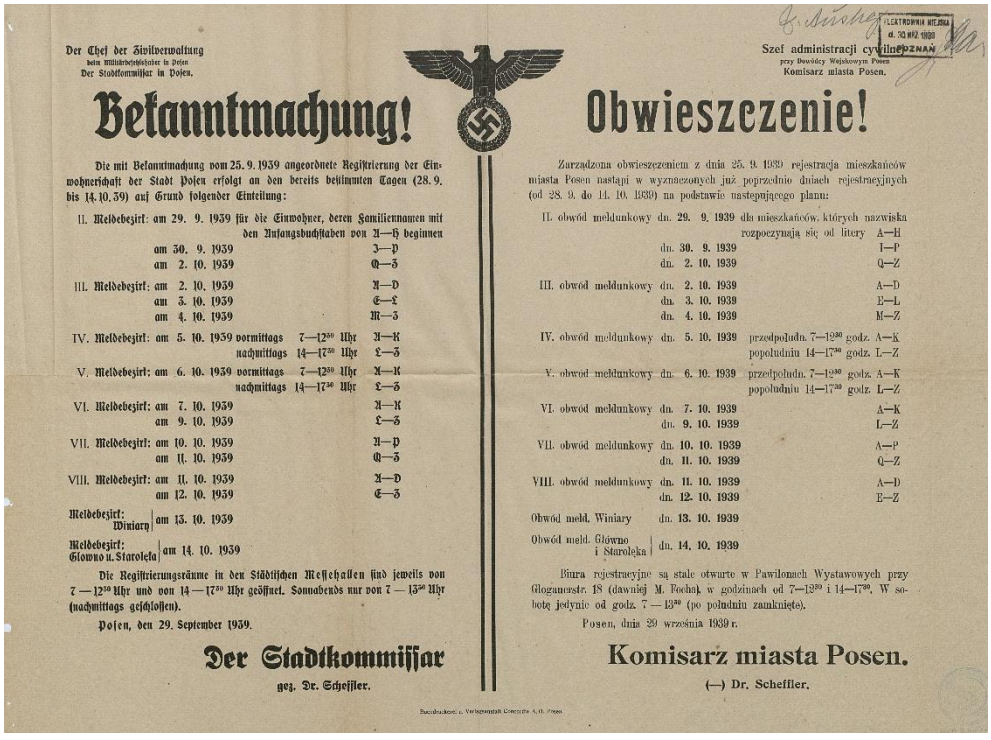
Fot. 4. Obwieszczenie komisarza miasta w sprawie konfiskaty bydła.

Tego samego dnia komisarz miasta zobowiązał ponadto wszystkich niemieckich właścicieli sklepów do wywieszenia w widocznym miejsce szyldu

„Deutsches Geschäft" (Sklep niemiecki). Do Volksdeutschów skierowane zostało też obwieszczenie Greisera z 27 października 1939 r., zachęcające do wstąpienia w szeregi Niemieckiego Frontu Pracy (*Deutsche Arbeitsfront*).

Kilka dokumentów dotyczy spraw mieszkaniowych. Znaleźć tu można m.in. ogłoszenia Miejskiego Urzędu Kwaterunkowego (*Städtisches Quartieramt*), wzywające do przekazywania władzom okupacyjnym mieszkań czteropokojowych i większych oraz umeblowanych pokoi.

Przy omawianiu tej grupy dokumentów wspomnieć należy o zarządzonej przez Schefflera 25 września 1939 r. obowiązkowej rejestracji mieszkańców Poznania, ponieważ stała się ona podstawą do wprowadzenia niemieckiej listy narodowościowej (*Deutsche Volksliste*) w mieście.

Der Chef der Zivilverwaltung
beim Militärbefehlshaber in Posen
Der Stadtkommissar in Posen.

Bekanntmachung!

Die mit Bekanntmachung vom 25. 9. 1939 angeordnete Registrierung der Einwohnerschaft der Stadt Posen erfolgt an den bereits bestimmten Tagen (28. 9. bis 14. 10. 39) auf Grund folgender Einteilung:

II. Meldebezirk:	am 29. 9. 1939	für die Einwohner, deren Familiennamen mit den Anfangsbuchstaben von	A—H beginnen
	am 30. 9. 1939		J—P
	am 2. 10. 1939		Q—Z
III. Meldebezirk:	am 2. 10. 1939		A—D
	am 3. 10. 1939		E—L
	am 4. 10. 1939		M—Z
IV. Meldebezirk:	am 5. 10. 1939 vormittags	7—12[30] Uhr	A—K
	nachmittags	14—17[30] Uhr	L—Z
V. Meldebezirk:	am 6. 10. 1939 vormittags	7—12[30] Uhr	A—K
	nachmittags	14—17[30] Uhr	L—Z
VI. Meldebezirk:	am 7. 10. 1939		A—K
	am 9. 10. 1939		L—Z
VII. Meldebezirk:	am 10. 10. 1939		A—P
	am 11. 10. 1939		Q—Z
VIII. Meldebezirk:	am 11. 10. 1939		A—D
	am 12. 10. 1939		E—Z
Meldebezirk: Winiary	am 13. 10. 1939		
Meldebezirk: Główno u. Staroleka	am 14. 10. 1939		

Die Registrierungsräume in den Städtischen Messehallen sind jeweils von 7 — 12[30] Uhr und von 14 — 17[30] Uhr geöffnet. Sonnabends nur von 7 — 13[30] Uhr (nachmittags geschlossen).

Posen, den 29. September 1939.

Der Stadtkommissar
gez. Dr. Scheffler.

ELEKTROWNIA MIEJSKA
d. 30 MAJ 1939
POZNAŃ

Szef administracji cywilnej
przy Dowódcy Wojskowym Poznań
Komisarz miasta Posen.

Obwieszczenie!

Zarządzona obwieszczeniem z dnia 25. 9. 1939 rejestracja mieszkańców miasta Posen nastąpi w wyznaczonych już poprzednio dniach rejestracyjnych (od 28. 9. do 14. 10. 1939) na podstawie następującego planu:

II. obwód meldunkowy	dn. 29. 9. 1939	dla mieszkańców, których nazwiska rozpoczynają się od litery	A—H
	dn. 30. 9. 1939		I—P
	dn. 2. 10. 1939		Q—Z
III. obwód meldunkowy	dn. 2. 10. 1939		A—D
	dn. 3. 10. 1939		E—L
	dn. 4. 10. 1939		M—Z
IV. obwód meldunkowy	dn. 5. 10. 1939	przedpołudn. 7—12[30] godz.	A—K
		popołudniu 14—17[30] godz.	L—Z
V. obwód meldunkowy	dn. 6. 10. 1939	przedpołudn. 7—12[30] godz.	A—K
		popołudniu 14—17[30] godz.	L—Z
VI. obwód meldunkowy	dn. 7. 10. 1939		A—K
	dn. 9. 10. 1939		L—Z
VII. obwód meldunkowy	dn. 10. 10. 1939		A—P
	dn. 11. 10. 1939		Q—Z
VIII. obwód meldunkowy	dn. 11. 10. 1939		A—D
	dn. 12. 10. 1939		E—Z
Obwód meld. Winiary	dn. 13. 10. 1939		
Obwód meld. Główno i Staroleka	dn. 14. 10. 1939		

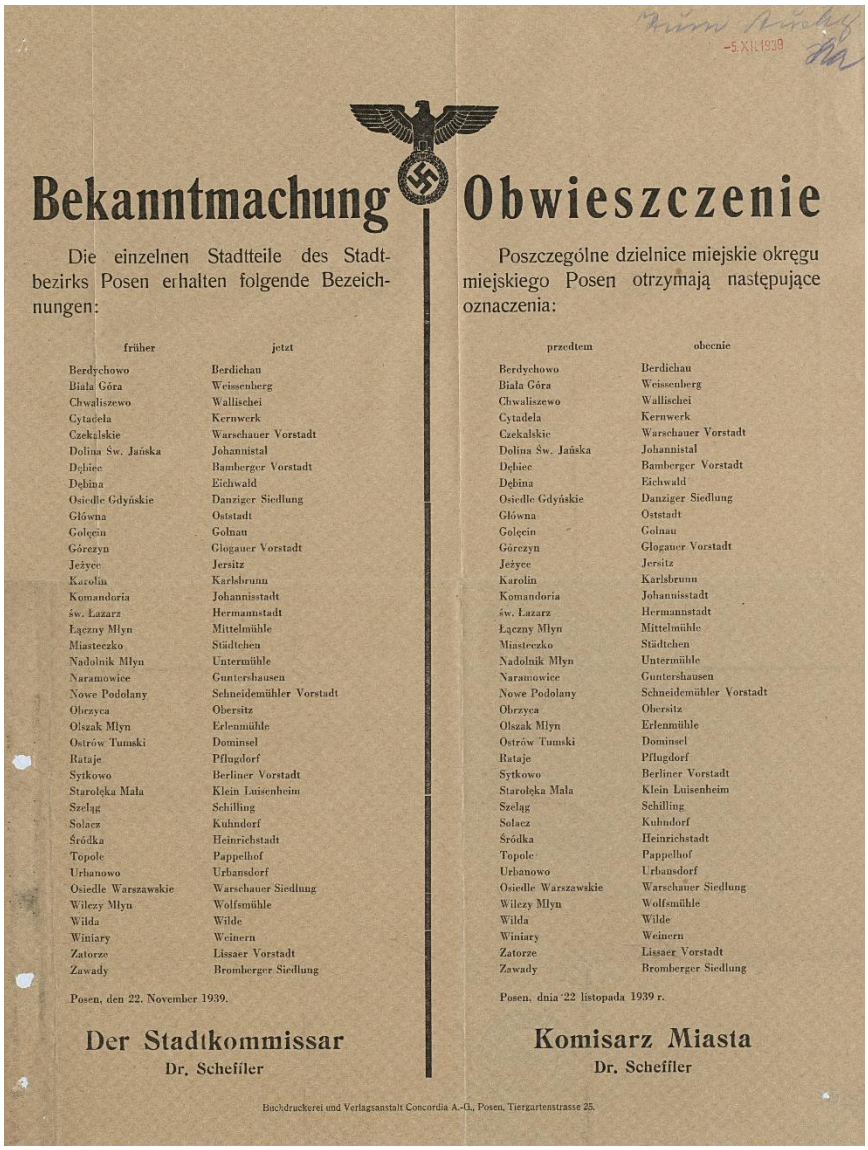
Biura rejestracyjne są stale otwarte w Pawilonach Wystawowych przy Głogowskiej 18 (dawniej M. Focha) w godzinach od 7—12[30] i 14—17[30]. W sobotę jedynie od godz. 7 — 13[30] (po południu zamknięte).

Posen, dnia 29 września 1939 r.

Komisarz miasta Posen.
(—) Dr. Scheffler.

Fot. 5. Obowiązkowa rejestracja mieszkańców miasta.

25 października 1939 r. komisarz miasta wydał zaś obwieszczenie, w którym wzywał mieszkańców miasta do zgłaszania „osób narodowości niemieckiej z terenu miasta Posen". Na 22 listopada 1939 r. datowane jest z kolei obwieszczenie o zmianie nazw dzielnic miasta. Na dokumencie wyszczególniono nazwy oryginalne oraz nowe, niemieckie.

Bekanntmachung

Die einzelnen Stadtteile des Stadtbezirks Posen erhalten folgende Bezeichnungen:

früher	jetzt
Berdychowo	Berdichau
Biała Góra	Weissenberg
Chwaliszewo	Wallischei
Cytadela	Kernwerk
Czekalskie	Warschauer Vorstadt
Dolina Św. Jańska	Johannistal
Dębiec	Bamberger Vorstadt
Dębina	Eichwald
Osiedle Gdyńskie	Danziger Siedlung
Główna	Oststadt
Golęcin	Golnau
Górczyn	Glogauer Vorstadt
Jeżyce	Jersitz
Karolin	Karlsbrunn
Komandoria	Johannisstadt
św. Łazarz	Hermannstadt
Łączny Młyn	Mittelmühle
Miasteczko	Städtchen
Nadolnik Młyn	Untermühle
Naramowice	Guntershausen
Nowe Podolany	Schneidemühler Vorstadt
Obrzyca	Obersitz
Olszak Młyn	Erlenmühle
Ostrów Tumski	Dominsel
Rataje	Pflugdorf
Sytkowo	Berliner Vorstadt
Starołęka Mała	Klein Luisenheim
Szeląg	Schilling
Solacz	Kuhndorf
Śródka	Heinrichstadt
Topole	Pappelhof
Urbanowo	Urbansdorf
Osiedle Warszawskie	Warschauer Siedlung
Wilczy Młyn	Wolfsmühle
Wilda	Wilde
Winiary	Weinern
Zatorze	Lissaer Vorstadt
Zawady	Bromberger Siedlung

Posen, den 22. November 1939.

Der Stadtkommissar
Dr. Scheffler

Obwieszczenie

Poszczególne dzielnice miejskie okręgu miejskiego Posen otrzymają następujące oznaczenia:

przedtem	obecnie
Berdychowo	Berdichau
Biała Góra	Weissenberg
Chwaliszewo	Wallischei
Cytadela	Kernwerk
Czekalskie	Warschauer Vorstadt
Dolina Św. Jańska	Johannistal
Dębiec	Bamberger Vorstadt
Dębina	Eichwald
Osiedle Gdyńskie	Danziger Siedlung
Główna	Oststadt
Golęcin	Golnau
Górczyn	Glogauer Vorstadt
Jeżyce	Jersitz
Karolin	Karlsbrunn
Komandoria	Johannisstadt
św. Łazarz	Hermannstadt
Łączny Młyn	Mittelmühle
Miasteczko	Städtchen
Nadolnik Młyn	Untermühle
Naramowice	Guntershausen
Nowe Podolany	Schneidemühler Vorstadt
Obrzyca	Obersitz
Olszak Młyn	Erlenmühle
Ostrów Tumski	Dominsel
Rataje	Pflugdorf
Sytkowo	Berliner Vorstadt
Starołęka Mała	Klein Luisenheim
Szeląg	Schilling
Solacz	Kuhndorf
Śródka	Heinrichstadt
Topole	Pappelhof
Urbanowo	Urbansdorf
Osiedle Warszawskie	Warschauer Siedlung
Wilczy Młyn	Wolfsmühle
Wilda	Wilde
Winiary	Weinern
Zatorze	Lissaer Vorstadt
Zawady	Bromberger Siedlung

Posen, dnia 22 listopada 1939 r.

Komisarz Miasta
Dr. Scheffler

Buchdruckerei und Verlagsanstalt Concordia A.-G., Posen, Tiergartenstrasse 25.

Fot. 6. Germanizacja nazw dzielnic miasta.

Dr Bogumił Rudawski – pracownik Instytutu Zachodniego, historyk, zajmuje się dziejami okupacji niemieckiej w Polsce i II wojną światową.